

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

УДК 343

ПРОБЛЕМА НЕВИЗНАНИХ ТА ЧАСТКОВО ВИЗНАНИХ ДЕРЖАВ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

Микола ТАРАНЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного права факультету соціології і права
Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Дмитро АФАНАСЬЄВ,

студент юридичного відділення факультету соціології і права Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено процес (феномен) виникнення, розвитку та функціонування невизнаних та частково визнаних держав у сучасному світі, їх ознаки. Розглянуто інститути визнання держав у міжнародному праві, право народу на само-визначення. Особливу увагу приділено невизнаним державам, так званим «ДНР» та «ЛНР».

Ключові слова: визнання на міжнародній арені, визнання держав, невизнані держави, частково визнані держави, інститути визнання держав.

PROBLEM OF UNCONVENTED AND PARTICULARLY RECOGNIZED STATES ON THE INTERNATIONAL ARENA

Mykola TARANENKO,

PhD in Law, Associate Professor of the Department of Public Law of Faculty of Sociology and Law
of the National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Dmytro AFANASIEV,

Student of the Law Department of the Faculty of Sociology and Law
of the National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

SUMMARY

The article deals with the process (phenomenon) of the emergence, development and functioning of unrecognized and partially recognized states in the modern world, their features. The institutes of recognition of states in international law are considered, the right of the people to self-determination. Particular attention is paid to unrecognized states, the so-called "DNR" and "LNR".

Key words: recognition in the international arena, recognition of states, unrecognized states, partially recognized states, institutes of recognition of states.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення на світовій арені досить гостро постає така невирішена проблема, як утворення нових держав, їх розвиток, функціонування та місце на міжнародній спільноті. В сучасному світі нараховується досить значна кількість невизнаних та частково визнаних держав. Найбільш актуальною проблемою перед нами постає кількісне збільшення невизнаних держав із кожним роком. Ця тематика набувала актуального характеру практично в усіх випадках утворення держав шляхом сецесії, але нині вона стала актуальною й для України після проголошення на її території так званих «ДНР» та «ЛНР».

Деякі аспекти цієї наукової тематики були досліджені як у працях вітчизняних (К. Вітман, В. Іщенко, В. Мицик, О. Мережко, С. Мельник, Г. Перепелиця, О. Тарасова, Л. Тимченко, І. Хмельова), так і зарубіжних (Н. Александрова, Р. Гасимов, Т. Гранд, М. Ель-Кафарна, Г. Курдюков, С. Маркедонов, Л. Мінгазов, М. Остроухов, М. Троїцький, Д.І. Фельдман, Н.А. Борисов) вчених.

Метою статті є проведення аналізу наявних та дослідження невизнаних та частково визнаних держав, що виникають, та визначення в зазначеному контексті ролі інститутів визнання держав.

Виклад основного матеріалу. Невизнаними державами прийнято вважати політичні організації, яким характерні основні ознаки державності, однак вони не є визнаними на міжнародній арені. Більша частина таких держав, як правило, є відокремленими територіями від своєї держави, що користуються економічною, політичною, військовою підтримкою інших держав, які також не мають визнання, або держави, які зацікавлені в існуванні таких держав.

В українській та зарубіжній юридичній літературі можна знайти низку подібних термінів, котрі за своєю сутністю є синонімічними до поняття «невизнана держава». Серед найпоширеніших можна навести такі: «самопроголошені держави», «de facto country», «квазідержави», «псевдодержави», «віртуальні держави», «спірні держави».

Нині на світовій арені нараховується певна кількість незвідомих держав, серед яких найвідомішими є: держава Ва (проголосила незалежність 17.04.1989 р.) та Шан (з 1996 р.) на території М'янми; Республіка Сомаліленд (проголосила незалежність 18.05.1991 р.) на території Сомалі; Придністровська Молдавська Республіка (проголосила незалежність 25.08.1991 р.) на території Республіки Молдова; Нагірно-Карабаська Республіка (проголосила незалежність 02.09.1991 р.) на території Азербайджану; Ісламська держава Вазірістан (проголосила незалежність 14.02.2006 р.) на території Пакистану; Донецька Народна Республіка та Луганська Народна Республіка (обидві проголосили незалежність 12.05.2014 р.) на території України [4]; Ісламська держава (раніше – Ісламська держава Іраку та Леванату, ІДІЛ) (проголосила незалежність 29.06.2014 р.) на території Іраку, Сирії та Лівії [5; 6].

Окрім вищезазначених, також є держави, які отримали визнання від значної кількості держав, які є членами ООН, але й досі їх не визнають повноправними членами світового співтовариства через незнання сусідніми державами.

Республіку Косово (17 лютого 2008 р. Парламент Косово прийняв акт про незалежність) першим визнав Афганістан, пізніше вона отримала визнання від США, Італії, Австралії, Албанії. Події розвивались досить бурхливо, частина країн світу чекала рішень від США та Європейського союзу, інша частина прийняла самостійно рішення стосовно визнання Косово. В 2012 р. 98 держав із 193 держав-членів ООН визнали Косово. Варто зазначити, що два постійних члени Ради Безпеки ООН – Китайська Республіка та Російська Федерація – відмовились визнавати незалежність Косово, як і Сербія, котра вважає ці території невід'ємною частиною своєї території (під назвою Косово та Метохія). Україна, в тому числі, відмовляється визнавати її незалежною державою. Всі держави-члени СНД, значна кількість держав Азії, Латинської Америки та Африки не визнали незалежність, що робить практично неможливим членство Косово в Організації Об'єднаних Націй у найближчі роки.

Республіка Абхазія проголошує незалежність від Грузії 26.11.1994 р. Станом на 2019 р. незалежність Абхазії визнає 5 держав-членів ООН (Російська Федерація, Нікарагуа, Венесуела, Науру, Вануату). Оскільки Абхазія не отримала визнання, фактично вона вважається об'єктом, а не суб'єктом політичних відносин таких країн, як Грузія, Російська Федерація, США та держав-членів Європейського Союзу.

Держава Палестина була проголошена 15 листопада 1988 р. в Алжирі на позачерговій сесії Національної ради Палестини. Ізраїль, США та багато інших країн не визнають Державу Палестина і вважають, що вирішення цього питання прийде після прямих переговорів між Ізраїлем та ПНА. Слід зазначити, що Палестина була визнана 136 державами із 193 держав-членів ООН. До цього числа також входила Україна. Проте незнання з боку трьох постійних держав – членів Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй (Великобританія, Франція та США), більшості держав ЄС не дає змоги Державі Палестина змінити статус в ООН (нині Держава Палестина в рамках вказаної міжнародної організації виступає в ролі офіційного спостерігача).

Республіка Південна Осетія 29.05.1992 р. проголосила незалежність від території Грузії, визнання отримала від 4 держав-членів ООН (Науру, Венесуела, РФ, Нікарагуа).

Як відомо, міжнародне право передбачає дві теорії виникнення держави:

– декларативна теорія (Ф.Ф. Мартенс) згідно з якою визнанням лише заявляється факт виникнення нової держави як суб'єкта міжнародного права, але визнання не робить ніякого впливу на правосуб'єктність держави.

– конститутивна теорія – представники цієї теорії (Л. Опенгейм, Г. Лаутерпахт, Д. Анцилотти, Г. Кельзен) вважають, що тільки визнання держави констатує державу як суб'єкта міжнародного права. Таке твердження зумовлюється тим, що офіційне створення нової держави напряму залежить від рішення вже наявних суб'єктів міжнародного права. Варто зауважити, що за таких умов визнання держави стає залежною від вже існуючих держав, що порушує принцип суверенної рівності.

Практика виникнення держав показує, що жодна з означених теорій виникнення не застосовується в чистому вигляді. Держава виникає і існує безвідносно до факту її визнання іншими державами. Але будь-яке визнання є надзвичайно важливим фактором для новоутвореної держави. Кожен акт визнання держави містить ознаки як декларативної теорії виникнення держави, так і конститутивної теорії.

На практиці інститут визнання держави застосовується не лише для держави, але й для уряду. Чіткої грані, яка б розділяла їх, немає. Справа в тому, що, визнаючи державу, визнають її уряд або навпаки.

Питання щодо визнання уряду виникає, перш за все, коли уряд приходить до влади неконституційним шляхом (революція, державний переворот, громадянська війна тощо).

Варто зазначити, що певних критеріїв щодо визнання нового уряду немає. Зазвичай визнання уряду є обґрунтованим тоді, коли певний уряд здійснює ефективно владу на території держави, контролює ситуацію в країні, провадить політику прав та свобод людини та громадянина, мирно врегульовує конфлікти та погоджується на дотримання міжнародних зобов'язань. Нині низка держав вже відмовилась від дипломатичної практики визнання державного уряду (у 1965 р. Франція та Бельгія, з 1980-х рр. – Австралія, Канада, Нідерланди, 1977 р. – США, 1980 р. – Великобританія).

Щодо терміна «незнана держава» Т. Далявська наводить своє визначення, яке характеризується тим, що держава, яка володіє усіма ознаками державності, яка після проголошення незалежності та відокремлення від іншої держави була визнана менше ніж третьою від загальної кількості визнаних держав, що мають міжнародне дипломатичне визнання. Державу, яка визнана більше ніж третьою визнаних держав, можна вважати «частково визнаною державою», а держава, яка визнана більше ніж половиною визнаних держав, вважається «повністю визнаною державою» [2, с. 7].

Слід зауважити, що розірвання або припинення будь-яких дипломатичних або консульських зв'язків між державами не означає скасування визнання держави (ст. 82 Віденської конвенції про представництво держав в їх відносинах із міжнародними організаціями універсального характеру від 14.03.1975 р.). Окрім цього, необхідно зауважити, що незнання держави іншою державою або групою держав не може викреслити її з числа суб'єктів міжнародного права, оскільки наявність чи відсутність акта про визнання держави жодним чином не впливає на правосуб'єктність держави, а лише констатує факт існування держави та полегшує її легітимізацію на міжнародній арені, зокрема, полегшуючи їй вступ до міжнародних організацій.

Щоб заручитися певною зовнішньою підтримкою та мінімізувати ізольоване становище на міжнародній арені, незнані держави вирішили зробити неординарний крок та об'єдналися у своєрідний зовнішньополітичний клуб – Співдружність незвідомих держав (зустрічається назва СНД-2), створену у 2000 р. в Тирасполі. В межах цієї міжнародної організації квазідержавні утворення співпрацюють.

Нещодавно до купки невизнаних, квазідержавних, самопроголошених утворень долучились Луганська та Донецька «народні республіки», які утворились на території України в Донецькій та Луганській областях за безпосередньої участі та підтримки Російської Федерації. Виникли вони внаслідок етнополітичного конфлікту між Україною та Росією, котра всіляко підтримує сепаратистські тенденції на території України.

Слід зазначити, що формування квазіреспублік на сході України не було головною метою влади Російської Федерації. Як пріоритетну мету РФ щодо південного сходу України можна навести розподіл держави на дві, а можливо, й більше частин. Після невдалих спроб РФ вирішила пролобіювати на міжнародному рівні затвердження для України статусу «держави, що не відбулася (failed state)», із подальшим розподілом її території на кілька частин між Російською Федерацією та європейськими державами, котрі можуть мати територіальні претензії до України (Угорщиною стосовно Закарпаття, Румунією стосовно Буковини, Польщею стосовно Галичини).

Однак, зрозумівши, що розподіл України не підтримується міжнародною спільнотою, Російська Федерація запропонувала дещо інший, менш радикальний план для України, який передбачав:

- 1) федералізацію держави;
- 2) прийняття нової редакції Конституції України, яка б закріпила нейтральний статус України, що обмежить її можливість членства в ЄС та НАТО;
- 3) проголошення Криму демілітаризованою зоною з подвійним українсько-російським управлінням півострова;
- 4) надання російській мові офіційного статусу.

Україна у відповідь вказала на неприпустимість диктування суверенній та незалежній державі подібних вимог.

Керівник Луганської правозахисної групи підтвердила, що на Донбасі за підтримкою Російської Федерації активно формуються квазідержавні утворення. З метою відновлення конституційного ладу на цих територіях влада вирішила провести антитерористичну операцію, яка згодом переросла в повноцінні бойові дії. Російська Федерація, своєю чергою, вирішила проявити «турботу» та допомогти українським сепаратистам (терористам) зброєю та бойовою технікою, яку вона без труднощів переправляла через неконтрольовані ділянки українського державного кордону.

11 травня 2014 р. «ДНР» та «ЛНР», беручи за основу сценарій анексії Криму, провели референдум щодо статусу регіонів із питанням: «Чи підтримуєте ви самостійність та незалежність держави, відповідно «Донецької та Луганських народних республік»? За результатами в обох регіонах близько 90% населення проголосували за самостійність та незалежність «ДНР» та «ЛНР».

Влада квазіутворень за результатами проведеного референдуму звернулись до РФ із проханням розгляду питань щодо входження «ДНР» та «ЛНР» до складу Російської Федерації. Москва проігнорувала цей запит, але підтримала це квазіволевиявлення та закликала владу України запровадити зміни державного устрою України за участю всіх політичних сил та регіонів країни.

25 травня 2014 р. було підписано Декларацію про об'єднання «ДНР» та «ЛНР» в єдину союзню державу під назвою «Новоросія» та висунуто вимогу до влади України про виведення українських військ із території регіону.

Хоча в конституціях самопроголошених самостійних республік встановлені норми про поділ влади на три основних гілки (законодавчу, виконавчу та судову) і органи всіх трьох ланок названі самостійними, насправді роль першої особи в «ДНР» та «ЛНР» є визначальною. Варто зазна-

чити, що вся судова система підпорядкована главам «ДНР» та «ЛНР» – саме за їх приказів судді всіх рівнів призначаються та звільняються з посад. Глави так званої «Новоросії» формують Раду Міністрів і приймають рішення про її відставку. Саме глави «ДНР» та «ЛНР» визначають офіційний склад Ради Міністрів, до якого обов'язково мають входити їх заступники. Формально особа, яка претендує на посаду голови Ради Міністрів, має бути затверджена парламентом. Виключно після двох відмов парламенту за допомогою авторитарного вето Глава республіки може призначити голову Ради Міністрів самостійно.

Слід зазначити, що глави «Новоросії» наділені широкими повноваженнями в сфері нормотворчості. Наприклад, указ голови «ЛНР» «Про керівництво діяльністю виконавчих органів державної влади ЛНР» встановлює державні органи, якими керує голова ЛНР, і державні органи, якими керує Рада Міністрів ЛНР. Голова ЛНР здійснює керівництво діяльністю навіть Державного слідчого комітету ЛНР.

Можна підсумувати, що за формою державного правління «ДНР» та «ЛНР» є президентськими республіками, а за політичним режимом – фактично одноособними диктатурами.

Огляд законодавства самопроголошених Донецької та Луганської народних республік дає нам зрозуміти, що його можна розділити на 3 частини:

1) українське законодавство, яке застосовується в частині, що не суперечить Конституції ДНР від 14 травня 2014 р. і Конституції ЛНР від 18 травня 2014 р.;

2) законодавство «ДНР» і «ЛНР», запозичене повністю з законодавства Російської Федерації (КК ДНР, ЦПК ДНР, Закон ДНР від 14 серпня 2015 р. № 84-ІНС «Про оборону» та інші закони, або з невеликими редакційними правками (Закон ДНР від 25.12.2015 р. 99-ІНС «Про податкову систему», Закон ЛНР від 3 липня 2015 р. № 28-ІІ «Про державну цивільну службу ЛНР» та ін.);

3) законодавство «ДНР» і «ЛНР», розроблене самостійно, яке не має прямих аналогів (наприклад, Закон ЛНР від 23 жовтня 2015 р. № 71-ІІ «Про спеціальні економічні та інші санкції», Закон ДНР від 21 серпня 2015 р. № 76-ІНС «Про державний нагляд у сфері господарської діяльності», Закон ДНР від 24 квітня 2015 р. № 23-ІНС «Про особливі правові режими», Закон ЛНР від 11 вересня 2015 р. № 52-ІІ «Про засади державної молодіжної політики», Закон ЛНР від 11 вересня 2015 р. № 49-ІІ «Про культуру» та ін.).

Значний вплив на повсякденне життя мають також укази глав «ДНР» і «ЛНР», а також акти виконавчих органів влади.

Виникнення таких утворень, як Донецька та Луганська народні республіки, яскраво висвітлюють проблематику «самопроголошених» держав, а саме сепаратизму населення на територіях нелегітимних утворень.

Можна сказати, що становище «ДНР» та «ЛНР» перебуває за межами правового поля, адже новостворені самопроголошені держави не можуть, вони не спроможні належно гарантувати дотримання не тільки основних, а всіх прав та свобод як людини, так і громадянина.

Створення та функціонування на сході України квазідержавних, самопроголошених, невизнаних утворень є важливим фактором, який характеризує етнополітичну нестабільність у державі, виклику національній безпеці та територіальній цілісності держави Україна.

К. Вітман вказує на три можливі шляхи розв'язання проблеми невизнаних держав на пострадянському просторі – вони можуть: 1) тривалий час зберігати свій перехідний політико-правовий статус, набутий внаслідок конфлікту; 2) бути поглинені сусідніми державами; 3) стати повноцінними незалежними державами. Україна налаштована лише на один варіант – невизнання цих утворень та

придушення сепаратистських проявів: Луганська та Донецька області є невід'ємними частинами України, над якими має бути встановлено контроль.

Висновки. Юридична проблема появи на міжнародній арені невизнаних держав не втрачає своєї актуальності на початку XXI ст. Після розпаду СРСР протягом сучасного періоду державотворення на території держав – членів СНД за підтримкою Російської Федерації з'являється низка самопроголошених невизнаних держав, серед яких варто навести «Придністровську молдавську республіку» на території Республіки Молдова, «Нагірно-Карабахську республіку» на території Азербайджанської Республіки, «Республіку Абхазія» та «Республіку Південна Осетія» на території Грузії.

Особливого значення для вітчизняної юридичної науки питання вирішення цієї проблеми набуло після виникнення на території України таких утворень, як «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка».

Після проведення аналізу юридичних реалій, в рамках яких себе позиціонують вищезазначені квазідержави, можна констатувати, що становище «ДНР» та «ЛНР» перебуває фактично поза межами правового поля, адже новостворені самопроголошені держави не спроможні належно гарантувати дотримання основних прав та свобод як людини та громадянина.

Створення та функціонування на сході України квазідержавних, самопроголошених, невизнаних утворень є важливим фактором, який характеризує етнополітичну нестабільність у державі, виклику національної безпеці та територіальній цілісності держави Україна.

Список використаних джерел

1. Тарасов О.В. Суб'єкти міжнародного права: проблеми сучасної теорії : монографія. Харків : Право, 2014. 512 с.
2. Вітман К. Невизнані держави пострадянського та постсоціалістичного простору: шлях до міжнародного визнання. *Держава і право*. 2011. Вип. 53. С. 625–631.
3. Непризнанные государства. *Терминологический словарь / Этноконфликт в современном мире*. URL: <http://ethnoconflict.ru/info/terminology.htm>.
4. Невизнані держави. URL: <https://helsinki.org.ua/korotkyj-ohlyad-stanu-z-pravamy-lyudyny-v-tak-zvanyh-lnr-i-dnr/>.
5. Іщенко В.В. Невизнані та частково визнані держави в сучасному міжнародному праві. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2016. № 3-4. С. 209–215.
6. Визнання в сучасному міжнародному праві (визнання нових держав) / Д.І. Фельдман, Г.І. Курдюков, Б.І. Кофман, Л.Х. Мингазов, під загальною редакцією Д.І. Фельдмана. Москва : Міжнародні відносини, 1975.
7. Непризнанные и частично признанные государства. URL: https://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=Непризнанные_и_частично_признанные_государства&oldid=85222134.
8. Міжнародне судочинство / [Вітман К.М., Мельничук О.І., Муравйов В.І. та ін.] ; за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. Київ : ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2009. 260 с.
9. Тимченко Л.О. Незалежність Косово, інститут визнання держав та майбутнє міжнародного права. *Держава і права* : збірник наук. праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 40. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. С. 509–515.

10. Фельдман Д.И. Современные теории международного-правового признания. Казань : Издательство Казанского университета, 1963. 104 с.

11. Фельдман Д.И. Признание государств в современном международном праве. Казань : Издательство Казанского университета, 1965. 260 с.

12. Тарасов О.В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії : монографія. Харків : Право, 2014. 512 с.

13. Международно-правовой статус Абхазии и Южной Осетии. URL: https://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=Международно-правовой_статус_Абхазии_и_Южной_Осетии&oldid=85600700;

14. Міжнародне визнання Республіки Косово. URL: https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Міжнародне_визнання_Республіки_Косово&oldid=20577643.

15. Международно-правовой статус Косово. URL: https://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=Международно-правовой_статус_Косово&oldid=85283967.

16. Международно-правовой статус Государства Палестина. URL: https://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=Международно-правовой_статус_Государства_Палестина&oldid=81654141.

17. О членстве. *Организация Объединенных Наций*. URL: <http://www.un.org/ru/members/about.shtml>.

18. Литвиненко І.Л. Визнання держав у міжнародному праві. *Університетські наукові записки*. 2005. № 1-2 (13-14). С. 238–243.

19. Далявська Т.П. Феномен невизнаних держав: політологічний аналіз : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2016. 19 с.

20. Савчук К. Еволюція інституту міжнародно-правового визнання держав в сучасних умовах. *Юридичний журнал*. 2009. № 1. С. 50–58.

ИНФОРМАЦИЯ ПРО АВТОРИВ

Тараненко Микола Миколайович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного права факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;

Афанасьєв Дмитро Володимирович – студент юридичного відділення факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Taranenko Mykola Mykolaiovych – PhD in Law, Associate Professor of the Department of Public Law of Faculty of Sociology and Law of the National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

taranenkonn@gmail.com

Afanasiev Dmytro Volodymyrovych – Student of the Law Department of the Faculty of Sociology and Law of the National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

dimaafanasiev269@gmail.com